

Шевчук Андрій

доктор історичних наук, доцент

Державний університет «Житомирська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0001-9023-5214>

**Чиновництво та канцеляристи палат цивільного і кримінального суду на
Правобережній Україні (1831–1864 рр.): інституційно-правовий аспект
(на прикладі Волинської губернії)**

Анотація. У статті досліджено інституційно-правові аспекти функціонування чиновництва та канцеляристів палат цивільного і кримінального суду на Правобережній Україні в 1831–1864 рр. на прикладі Волинської губернії. Проаналізовано трансформацію судової системи після ліквідації «контрольованої автономії» та запровадження загальноімперського судоустрою внаслідок придушення Польського повстання 1830–1831 рр. Результати дослідження показують, що після 1831 р. відбулося збереження канцелярського апарату серед місцевих мешканців, представників в основному безземельної шляхти. Визначено штатний розклад палат, посадові оклади, освітні та станові вимоги до службовців. Встановлено правовий статус різних категорій судових працівників: чиновників, які мали класні чини за Табелем про ранги, та канцеляристів, що становили найчисленнішу групу, але мали невизначене правове становище та обмежені можливості кар'єрного зростання, що узгоджувалося з мізерною / відсутністю оплати праці. З'ясовано механізми призначення на посади, умови проходження служби та систему винагород. Доведено, що кадрова політика поєднувала репресивні заходи щодо місцевих еліт, пов'язаних із повстанням, із прагматичною необхідністю залучення осіб, обізнаних з місцевим правом, польською мовою діловодства та специфікою регіону. Висновки свідчать про складний характер інтеграції Правобережжя до загальноімперської судової системи, що потребувала балансування між політичними цілями уніфікації та практичними потребами забезпечення функціонування судових установ на місцях. Реальне функціонування судової бюрократії на Правобережжі визначалося не формальними нормами, а неформальними практиками виживання чиновництва в умовах хронічного недофінансування та структурного браку кваліфікованих кадрів.

Ключові слова: Волинська губернія; палата цивільного суду; палата кримінального суду; чиновництво; канцеляристи; Правобережна Україна; судоустрій; уніфікаційна політика; Микола I; Польське повстання 1830–1831 рр.

Актуальність теми дослідження. Інкorporація правобережних територій до складу Російської імперії наприкінці XVIII ст. внаслідок поділів Речі Посполитої призвела до суттєвих змін у адмініструванні та судовій владі захоплених територій. На початковому етапі було вирішено ліквідувати шляхетське самоврядування та річпосполитську судову традицію, запровадити імперську систему управління та сконструювати судову владу відповідно до «Учреждений для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. Проте з приходом до влади Павла I для отримання підтримки з боку локальних еліт відбулося відновлення окремих елементів річпосполитської судової традиції під імперським наглядом («контрольована автономія»). Ця практика, яка знайшла підтримку в середовищі місцевої шляхти через сподівання на збереження впливу, була продовжена Олександром I. Проте Микола I розпочав курс на посилення централізації та бюрократизації, що стало однією з причин Польського повстання 1830–1831 рр. Придушення виступу дало старт репресивній політиці з боку верхньої влади, що мало наслідком ліквідацію «контрольованої автономії» та запровадження імперського судоустрою.

Проте проведення реформ у будь-якій сфері вимагає відповідного кадрового забезпечення. Передусім це стосується судових органів, де за часів «контрольованої автономії» основу корпусу чиновників і канцеляристів становили місцеві католики-шляхтичі, лояльні до влади. Після ліквідації елементів річпосполитського права та уніфікації судової влади з рештою губерній потрібно було визначитися з подальшою долею цих осіб: чи продовжувати залучати місцеві кадри до судових інституцій, чи замінити їх представниками російського чиновництва, чи запровадити змішану модель кадрового забезпечення. Ця дилема мала не лише адміністративно-управлінський, а й глибокий політичний вимір, оскільки стосувалася питання довіри режиму до місцевого населення після Листопадового повстання.

Запровадження нової судової системи вимагало створення відповідної інституційної інфраструктури: визначення штатів, посадових окладів, вимог до освіти та станової приналежності, механізмів призначення та просування по службі. Особливої уваги потребувало питання про правове становище канцеляристів – численної категорії осіб, що забезпечували діловодство судових установ, але формально не входили до складу чиновництва та мали невизначений статус у Табелі про ранги. Трансформація кадрового складу судових установ Правобережжя відбувалася в умовах загальноімперських реформ у сфері цивільної служби 1830–1850-х рр., що створювало складну ситуацію накладання регіональної специфіки на загальноімперські тенденції.

Актуальність теми визначається недостатньою вивченістю конкретних механізмів імплементації судової реформи на Правобережній Україні. Якщо політичні аспекти інкорпорації регіону отримали певне висвітлення, то проблематика формування судової бюрократії, її соціального складу та правового статусу залишається маловивченою. Аналіз кадрового забезпечення дозволяє з'ясувати реальні механізми функціонування влади, ступінь її укоріненості в регіоні та характер взаємодії між центром і периферією.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження станової судової влади в Російській імперії та інкорпорованих нею територіях привертала увагу вітчизняних та зарубіжних істориків, правознавців і юристів-практиків. Водночас правобережні губернії опинилися поза увагою дослідників через низку причин: перебування предмета дослідження на перетині юриспруденції, історії, соціології та політології; трудомісткість роботи з архівними джерелами; часткову збереженість фондів тощо. Під час аналізу літератури зупинимося на характеристичі окремих положень тих авторів, чий науковий доробок містить оригінальні ідеї.

Дубровіна А. в межах класового підходу трактувала дворянський склад судів як прояв «диктатури дворянства» та критикувала систему за залежність від губернської адміністрації, бюрократичне зволікання й корупцію канцелярського апарату [1, с. 77, 82–86]. Коробович А. пов'язував Листопадове повстання з прискоренням уніфікаційної політики [2]. Тадени Е. і М. наголошували на браку ресурсів для інтеграції етнічно й конфесійно різноманітних регіонів [3, р. 53]. Гілліс Ф. характеризував «польське питання» як подвійну дилему: боротьбу із сепаратизмом і пошук шляхів згуртування лояльних підданих [4, с. 4]. Бармак М. вважав судову систему найменш ефективною через домінування місцевої шляхти [5; 6]. Шандра В. позитивно оцінювала совісні суди та їхній виборний суддівський корпус. Водночас дослідниця зазначала незадовільне фінансування канцелярій правобережних совісних судів, відновлених 1836 р. і ліквідованих 1865 р. [7, с. 41–51]. У колективній монографії науковців Інституту держави і права НАН України охарактеризовано процес уніфікації судової влади через ліквідацію залишків річпосполитських судів, проаналізовано особливості законодавчої бази згідно зі *Зводом законів* [8, с. 200–206].

Метою статті є дослідження інституційно-правових засад формування та функціонування корпусу чиновників і канцеляристів палат цивільного і кримінального суду на Правобережній Україні у 1831–1864 рр., аналіз механізмів рекрутингу судових службовців, їхнього соціального походження, освітньої підготовки, кар'єрних траєкторій та матеріального становища після придушення Листопадового повстання (на прикладі Волинської губернії).

Виклад основного матеріалу. Ефективність роботи бюрократичної структури залежить від багатьох факторів: взаємодії керівництва з місцевими адміністраторами та, за потреби, з верховною владою, грошового забезпечення та вмотивованості працівників, законодавчої бази, ставлення суспільства до влади тощо. Проте не останню роль відіграє кадрове забезпечення установи, її персонал. В умовах ліквідації окремих елементів річпосполитської судової традиції після придушення Листопадового повстання 1830–1831 рр. верховна влада розпочала комплекс заходів, спрямованих на пряме підпорядкування судових структур та зміну діяльності виборних посадовців. Натомість чиновники та канцеляристи, які проходили службу в губернських ревізійно-апеляційних палатах кримінального та цивільного судів Правобережної України, повинні були зазнати трансформацій, адже локальна еліта частково втратила довіру з боку верховної влади.

Відновлюючи елементи річпосполитського судочинства в 1797 р. задля пошуку лояльності місцевих еліт, верховна влада опинилася перед дилемою кадрового забезпечення канцелярського апарату судових установ, від якого залежала реальна ефективність контролю над правосуддям. Як нами було встановлено в попередніх дослідженнях, делегування виборним шляхтичам повноважень самостійно формувати канцелярії означало б втрату централізованого нагляду та створення ризиків сепаратизму. Для збереження балансу між формальною автономією судів і реальним імперським контролем розглядалося три стратегії: збереження річпосполитської практики формування канцелярських службовців, що закріпило б залежність судів від місцевої еліти; призначення чиновників з інших регіонів, передусім із Лівобережжя, де мали досвід застосування III Литовського статуту; або залучення місцевої безземельної шляхти з наданням їй преференцій за умови лояльності режиму через встановлення контролю над діловодством [9, с. 274].

Перша стратегія була реалізована у діяльності підкоморських судів, які займалися розмежуванням земельних володінь на повітовому рівні. Підкоморії отримали можливість самостійно, *за свої кошти* (курсив. – Авт.), наймати канцеляристів для ведення документації, що мало наслідком незадовільний стан документації. Другу стратегію було зроблено спробу реалізувати одразу після запровадження в 1796 р. «Учрежденій для управління губерній Всеросійської імперії» на інкорпорованих правобережних територіях. Проте приїжджі канцеляристи та чиновники не завжди були високої кваліфікації, не володіли польською мовою та не розуміли місцевого судочинства. Тому після початку «контрольованої автономії» у судочинстві частина з них, які не хотіли навчатися, повернулася додому або перевелася до інших адміністративних установ. Черговий відтік немісцевих чиновників спричинила сенаторська ревізія Волинської губернії Ф.Сіверса 1815 р., яка загострила конфлікт між місцевою елітою та адміністрацією на чолі з губернатором М.Комбурлеєм та коштувало останньому посади. Польські поміщики засипали доноси приїжджих службовців, які у відповідь подали 30-сторінкове колективне прохання на ім'я імператора, вказуючи на свій досвід служби з 1793–1794 рр. та пояснюючи скарги озлобленням поміщиків через збитки російсько-французької війни 1812 р. Після цього конфлікту кадровий склад канцелярських службовців формувався винятково з представників місцевої шляхти [9, с. 257–306].

***

Якщо говорити про законодавчу базу забезпечення цивільної служби, то у *Зводі законів* 1857 р. (т. 3) було вміщено два статuti, які регулювали державну службу за урядовими призначеннями та за виборами. При вступі на цивільну службу враховували походження, вік та знання (саме у такому порядку. – Авт.), проте віросповідання чи етнічне походження не було перешкодою (ст. 1–2). Залежно від походження всі канцеляристи поділялися на три розряди: перший – спадкові дворяни; другий – діти особистих дворян, військових офіцерів, священників та купців першої гільдії; третій – діти канцеляристів (ст. 46). Цим самим до цивільної служби не допускалися вихідці з податних станів (міщан, селян тощо), але ті, які вступили до 1827 р., продовжували службу та належали до четвертого розряду (ст. 47) [10, с. 3, 13–14]. Зарахування до певного розряду корелювалося з вислугою для отримання чину XIV класу (колезького реєстратора, що давав право на особисте дворянство): для першого – два роки, другого – чотири, третього – шість й останнього – цілих 12 [11, с. 896; 9, с. 274].

Окрему увагу було звернуто на жителів західних губерній, які претендували на вступ до цивільної служби, але ще не довели своїх прав на дворянство. Бажаючи поділятися на два розряди: чиї предки станом на 1831 р. мали нерухомі маєтки та ті, чиї докази на дворянство були визнані Депутатським зібранням і документи надіслані до Департаменту герольдії. Ті, з першого розряду, хто вступив на службу раніше або розпочинали, навіть якщо їм відмовляли, служили на правах канцеляристів другого розряду (особистих дворян), а ті з другого розряду – на правах канцеляристів третього розряду. Якщо ж їх визнавали у дворянстві, то вони отримували всі права спадкових дворян (тобто канцеляристів першого розряду) (ст. 20) [10, с. 8]. Що ж до віку, то на дійсну службу приймали з 16 років (ст. 8). Водночас заборонялося вступати на службу тим, хто навчався за кордоном (ст. 9). Ті ж, хто закінчив повний курс гімназії чи університету, отримували окремі права (ст. 10). Після уїздного училища або після домашнього навчання потрібно було здати екзамен в установі, куди планував вступати на службу, на вміння читати і писати та знати основи граматики й арифметики (ст. 11–12) [10, с. 6].

***

Формулярні списки та прохання про прийняття на службу канцеляристів і чиновників Волинських палат кримінального та цивільного судів, що зберігаються в архівних фондах¹, дозволяють реконструювати типові траєкторії входження представників різних соціальних верств до найнижчої ланки судової бюрократії та виявити механізми функціонування системи рекрутингу канцелярських службовців у дореформений період. Чиновники та канцеляристи призначалися безпосередньо судовими установами, що створювало більш гнучку та децентралізовану систему комплектування кадрів, проте водночас вимагало дотримання формалізованих процедур: подання прохання на гербовому папері, надання метричних свідоцтв, документів про походження та освіту, а також проходження іспиту перед секретарем палати.

Аналіз соціального походження чиновників і канцеляристів палат виявляє значну різноманітність, і зустрічаються представників різних станів: дворян, утверджених і неутверджених герольдією, обер-офіцерських дітей, вільновизначених та навіть вихідців із духовного стану.

¹ У матеріалах фонду 17 (Волинська палата цивільного суду) Державного архіву Житомирської області відкрито 275 справ з формулярними списками про службу голів палати, радників та заступників голови, засідателів, секретарів, чиновників та канцеляристів; у 18 фонді (Волинська палата кримінального суду) – 95 справ, проте цей корпус документів зберігся значно гірше та містить лише епізодичні відомості з формулярними списками чиновників та канцеляристів, а більше стосується загальних кадрових питань

Антоневський Владислав (1826 р. н.), римо-католик, походив із дворян, утверджених герольдією, але жодної власності не мав і вступив на службу у 16 років писарем першого розряду, проте за три роки не отримав класного чину [12, арк. 1 зв.–2]. Радомський Валеріан (1819 р. н.), римо-католик, закінчив Волинський ліцей та вступив на службу у 15 років канцеляристом до Волинської палати цивільного суду, походив із дворян, але жодної власності не мав і за період 1834–1838 рр. не отримав жодного чину [13, арк. 1 зв.–2]. Березовський Кастан (1817 р. н.), римо-католик, вступив на службу у 18 років без зазначення освіти, був неодруженим, проте його батько в Житомирському повіті мав 60 кріпаків, що вказує на відносну матеріальну забезпеченість родини [14, арк. 1 зв.–2]. Ці приклади демонструють, що навіть серед дворян існувала значна майнова стратифікація, і для збіднілої шляхти канцелярська служба залишалася одним із небагатьох способів збереження соціального статусу.

Особливу категорію становили оберофіцерські діти – нащадки шляхтичів, які не отримали дворянства, але прагнули цивільної кар'єри. Микола Недзельський, оберофіцерський син з Житомира, 1855 р. подав прохання на гербовому папері вартістю 60 коп. про прийняття на службу до Волинської палати кримінального суду. Його батько походив із дворян, неутверджених герольдією, але, розпочавши службу канцеляристом у Волинському губернському правлінні 1827 р., до 1853 р. дослужився до квартального наглядача з чином колезького секретаря, що демонструвало можливості вертикальної мобільності навіть для чиновників без формального дворянського статусу. Претендент був римо-католиком, закінчив три класи Волинської губернської гімназії і пройшов іспит перед секретарем палати, який оцінив, що той «вміє правильно читати, писати і знає основи граматики і арифметики». Проте вже 1857 р. писаря М.Недзельського, не маючого чину, перемістили на службу до канцелярії Волинського губернського прокурора [15, арк. 1–2, 21], що свідчить або про його невдоволення умовами служби в палаті, або про пошук кращих можливостей кар'єрного зростання.

Конфесійний склад канцеляристів відображав етнорелігійну строкатість Волинської губернії. Абсолютна більшість була римо-католиками польського походження, проте зустрічаємо і православних. Дубенецький Григорій (1829 р. н.), православний, походив із дворян, незатверджених герольдією, батько мав у Мінській губернії трос кріпаків, а дружина – кам'яний будинок у Житомирі. Одружений на дворянці, дітей не було. Цивільну службу розпочав 1854 р. після завершення навчання в Пінському дворянському училищі [16, арк. 1 зв.–2]. Гавриков Костянтин (1788 р. н.), православний, походив із родини вільновизначених, можливо нащадків колишнього козацького стану Полтавської губернії, що вказує на географічну мобільність чиновників із Лівобережжя. Одружений на дочці дворянина римо-католицького віросповідання, у віці 51 рік мав піврічного сина православного віросповідання. Розпочав службу 1804 р. писарем Золотоніського повітового казначейства Полтавської губернії, але вже за три роки подав у відставку. У 1808 р. почав службу канцеляристом кримінального департаменту Волинського головного суду і поступово просувався службовими сходами: губернський реєстратор (1809), колезький реєстратор (1812), губернський секретар (1815), колезький секретар (1818), титулярний радник (1821). У 1837 р. за власним зверненням звільнений з посади «розхідника» (канцелярський службовець, який відповідав за видачу грошей і господарські видатки установи), але залишений при справах палати [17, арк. 1–4], що свідчить про визнання його досвіду та кваліфікації. Бродович Феодосій (1798 р. н.), православний, одружений на римо-католиці, діти православні, після закінчення Волинської духовної семінарії одразу вступив на службу канцеляристом і також зробив успішну кар'єру до титулярного радника [18, арк. 1 зв.–4]. Ці випадки демонструють, що православні чиновники, хоч і становили меншість, мали рівні можливості для просування і часто уклали міжконфесійні шлюби, що вказує на відсутність жорсткої релігійної сегрегації в середовищі судових службовців. Разом з тим діти у таких шлюбах завжди були православними.

Освітня підготовка канцеляристів була надзвичайно різноманітною і коливалася від повної відсутності формальної освіти до завершення престижних навчальних закладів. Радомський Валеріан закінчив Волинський ліцей – найвищий навчальний заклад регіону, проте це не гарантувало швидкого кар'єрного зростання, і він за чотири роки не отримав жодного чину [13, арк. 1 зв.]. Беневський Михайло (1821 р. н.), римо-католик, неодружений, після завершення шести класів Волинської губернської гімназії 1842 р. вступив на службу писарем нижчого (третього) розряду, але за чотири місяці за власним проханням перевівся до палати державного майна, а за чотири роки повернувся і поступово просувався: колезький реєстратор зі старшинством з 1844 р., губернський секретар (1848), колезький секретар (1852) [19, арк. 7–8]. Даниловський Антон (1830 р. н.), римо-католик, неодружений, з дворян, утверджених герольдією, батьки мали маєток з 109 кріпаками у Рівненському повіті, навчався у Рівненській гімназії, проте повного курсу не закінчив і 1850 р. розпочав службу писарем першого розряду, причому жалування не отримував, що вказує на практику безоплатної служби для дворян із власністю [20, арк. 1 зв.–2]. Водночас багато канцеляристів взагалі не мали формальної освіти – у їхніх формулярних списках освіта не зазначалася, і вони вступали на службу після домашнього виховання або взагалі без будь-якої підготовки, проходячи лише іспит перед секретарем палати з читання, письма, основ граматики та арифметики.

Процедура прийняття на службу була формалізованою і вимагала значних фінансових витрат на гербовий папір, що створювало бар'єр для найбіднішого дворянства. Волкановський Яків 1861 р. у віці 18 років подав прохання на 60-копійочному гербовому бланку про зарахування до Волинської палати кримінального суду, додавши свідоцтво з Волинського дворянського депутатського зібрання про належність до дворянства 6 частини родовідної книги, свідоцтво дирекції училищ про закінчення трьох класів гімназії (1853–1859), де вивчав російську, церковнослов'янську, німецьку та французьку мови, метричне свідоцтво про хрещення за латинським обрядом. Секретар палати провів іспит і підтвердив, що кандидат успішно пройшов випробування [12, арк. 1–4]. Недзельський Микола 1855 р. також подавав прохання на гербовому папері вартістю 60 коп., додаючи виписку з метричної книги (гербовий папір 30 коп.) та свідоцтво про освіту (гербовий папір 30 коп.), що в сумі становило 1 руб. 20 коп. – значну суму для збіднілої шляхти [15, арк. 1–12]. Ці витрати фактично створювали мінімальний майновий ценз для вступу на службу, хоча формально такого не існувало.

Кар'єрні траєкторії канцеляристів виявляють як можливості вертикальної мобільності, так і структурні обмеження системи. Бочковський Станіслав (1814 р. н.), римо-католик, неодружений, без нерухомого майна, розпочав службу 1832 р. канцеляристом третього розряду Житомирського уїздного суду, за три роки був призначений експедитором по акторовій частині та додатково відповідав за ведення касової книги, проте 1840 р. за власним проханням перевівся до Волинської палати цивільного суду, де став помічником, а згодом старшим помічником столоначальника. У 1842 р. отримав перший класний чин зі старшинством з 1838 р. [22, арк. 1 зв.–2]. Борткевич Йосиф (1833 р. н.), римо-католик, з обер-офіцерських дітей, після завершення домашнього виховання 1850 р. вступив на службу писарем третього розряду, через шість років отримав колезького реєстратора, 1863 р. – губернського секретаря за вислугу років зі старшинством з 1859 р., але 1864 р. був звільнений за сімейними обставинами, не конкретизуючи їх [23, арк. 6 зв.–7]. Ці приклади показують, що просування службовими сходами було повільним і вимагало десятиліть: навіть після 10–15 років служби чиновники зазвичай досягали лише губернського секретаря (XII клас) або колезького секретаря (X клас).

Значна мобільність канцеляристів між різними установами була типовою практикою і могла відображати як пошук кращих умов служби, так і конфлікти з керівництвом або особисті обставини. Буда Олександр, секретар Коропської міської думи Чернігівської губернії, колезький секретар, подав прохання на ім'я імператора на гербовому папері про переведення до Волинської палати, хоча на рік отримував 230 руб. сріблом, дружина мала дерев'яний будинок у Глухові, а мати – будинок у Чернігові [24, арк. 1–1 зв., 3]. Причини такого рішення не вказані, що ускладнює інтерпретацію. Беневський Михайло за чотири місяці після вступу на службу перевівся до палати державного майна, а через чотири роки повернувся назад, що може вказувати на розчарування або конфлікт [19, арк. 7–8]. Гавриков Костянтин подав у відставку вже за три роки після початку служби в Полтавській губернії, але потім повернувся на службу на Волинь, де зробив успішну кар'єру [12, арк. 1 зв.–2]. Ця мобільність контрастує зі стабільністю секретарів, які десятиліттями залишалися на одній посаді.

Особливу групу становили випускники юридичних факультетів університетів, які прагнули перейти на посади судових слідчих губернських палат кримінального суду. Крижановський Ромуальд (1839 р. н.), римо-католик, дворянин, утверджений герольдією, дійсний студент Московського університету, 1863 р. претендував на вакантну посаду судового слідчого за підтримки губернського прокурора та генерал-губернатора. Згідно з атестатом він вступив на юридичний факультет 1857 р., навчався за власним коштом і за хороші успіхи був затверджений у званні дійсного студента, що давало право на чин 12 класу. Проте 1865 р. він відмовився від цієї посади через «зміну обставин», не конкретизуючи їх [25, арк. 1–4, 14–15]. Декапрелевич Микола (1845 р. н.), православний, неодружений, син титулярного радника, після завершення курсу наук на юридичному факультеті Київського університету імені Святого Володимира зі званням дійсного студента був відряджений Волинською палатою цивільного суду до судового слідчого 1 участку Житомирського уїзда [26, арк. 14, 30–31]. Барон Генріх Врангель (1831 р. н.), євангелічно-лютеранського віросповідання, без нерухомого майна, неодружений, після закінчення юридичного факультету Московського університету зі ступенем кандидата 1860 р. розпочав службу канцелярським чиновником у Новгородському губернському правлінні, був призначений старшим чиновником для особливих доручень при губернаторі та судовим слідчим, 1862 р. отримав титулярного радника, 1864 р. був переведений у розпорядження Міністерства юстиції, а 1866 р. отримав колезького асесора і був призначений тимчасовим судовим слідчим по Волинській губернії [27, арк. 40 зв. 46]. Ці приклади демонструють, що відкривалися нові можливості для освічених чиновників із університетською підготовкою, які могли швидко просуватися по службових сходах, оминаючи традиційну модель багаторічного чекання на наступний чин.

Матеріальне становище канцеляристів і чиновників було незадовільним і абсолютна більшість не мала жодної нерухомості. Лише окремі з них мали власність через батьків або дружин: Кастан Березовський мав батька з 60 кріпаками [14, арк. 1 зв.], Антон Даниловський – батьків з маєтком з 109 кріпаками [20, арк. 1 зв.], Григорій Дубенецький – батька з трьома кріпаками та дружину з кам'яним

будинком у Житомирі [16, арк. 1 зв.–2]. Водночас переважна більшість жила виключно на жалування: Йосиф Борткевич отримував 108 руб. на рік [23, арк. 6 зв.], Григорій Дубенецький – 24 руб. на рік [16, арк. 1 зв.], Антон Даниловський взагалі не отримував жалування [20, арк. 1 зв.], працюючи безкоштовно, що було можливим лише завдяки батьківській підтримці. Ця майнова нерівність створювала різні стартові можливості: діти заможних дворян могли дозволити собі працювати без жалування, поступово просуваючись службовими сходами або здобуваючи необхідний службовий ценз для виборних посад, тоді як збіднілі дворяни та оберофіцерські діти були змушені шукати установи з вищою оплатою або додаткові джерела доходів, що створювало структурні передумови для корупції.

Сімейний стан канцеляристів також був різноманітним і впливав на їхні кар'єрні стратегії. Серед них були неодружені: Валеріан Радомський, Каетан Березовський, Михайло Беневський, Станіслав Бочковський, Антон Даниловський, барон Генріх Врангель, Микола Декапрелевич, що може пояснюватися як молодим віком, так і неможливістю утримувати сім'ю на мізерне жалування. Одружені канцеляристи часто уклали міжконфесійні шлюби: Костянтин Гавриков, православний, був одружений на дочці дворянина римо-католицького віросповідання, діти православні; Йосиф Борткевич, римо-католик, мав дружину та сина православних. Цікаво, що канцеляристи при вступі до шлюбу запитували у своєму зверненні на ім'я голови про видачу відповідного свідоцтва [21, арк. 4], що вказує на бюрократичний контроль навіть над особистим життям службовців. Дубенецький Григорій був одружений на дворянці, проте дітей не мав, Феодосій Бродович мав двох синів, старший навчався у Петербурзькому кадетському корпусі, менший – у Житомирській гімназії [18, арк. 2], що демонструє стратегію відтворення чиновницького стану через забезпечення дітям якісної освіти.

***

Станом на 1842 р. до складу Волинської палати цивільного суду входило 76 осіб [28, арк. 165–171]. Зазначимо зростання чисельності чиновників та канцеляристів, адже 1812 р. у цивільному департаменті Київського головного суду було 12 канцеляристів, 1830 р. у цивільному департаменті Подільського головного суду кадровий склад формувався передусім із безпомісної шляхти й налічував 41 особу (враховуючи секретаря) [9, с. 294] (табл. 1).

Таблиця 1

Чиновники та канцеляристи Волинської палати цивільного суду у 1842 р.

№	Посада	К-сть	Класний чин	Жалування ²
1	2	3	4	5
1.	Секретар	1	Без чину ³	224 руб. 10 коп.
2.	Перекладач	2	Титулярні радники	101 руб. 88 коп.
3.	Наглядач кріпостних справ	1	Колезький асесор	16 руб.
4.	Протоколіст ⁴	1	Колезький секретар	14 руб.
5.	Контролер	1	Губернський секретар	Залишок після відрахування 30 руб. 38 коп.
6.	Столоначальник	6	Три титулярних радники	Двоє отримували по 17 руб., один – 11 руб.
			Губернський секретар	10 руб. 50 коп.
			Колезький реєстратор	17 руб.
			Без чину	8 руб.
7.	Архіваріус	1	Губернський секретар	5 руб.
8.	Реєстратор	1	Колезький реєстратор	10 руб.
9.	Помічник наглядача за рахівництвом («...надсмотрщика по счётной части»)	1	Без чину	13 руб.

² Лише секретар і перекладачі отримували жалування на рік, всі решта – щомісячно на розсуд палати. Жалування платили сріблом.

³ І. Добелєвський перебував на посаді секретаря з 1826 до 1843 р. Відсутність класного чину можна пояснити тим, що він почав службу за часів «контрольованої автономії». У той період представники місцевої еліти, особливо обрані посадовці, не завжди отримували класні чини. З наявних матеріалів не вдалося встановити причин відсутності чину. Водночас, секретарі К. Соколовський (1845–1857 рр.) дослужився до титулярного радника, а С. Калитович взагалі до колезького асесора.

⁴ К. Соколовський у 1845–1857 рр. був секретарем палати.

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
10.	Помічник контролера	1	Губернський секретар	Залишок після відрахування 19 руб. 93 коп.
11.	Помічники позовного відділу	4	Два колезьких реєстратори	7 руб. 50 коп та 5 руб. 50 коп.
			Колезький реєстратор	На власному утриманні
			Без чину	На власному утриманні
13.	Помічники протоколіста	2	Колезький реєстратор	7 руб.
			Без чину	На власному утриманні
14.	Помічник столоначальника по конкурсному відділенню	1	Без чину	4 руб.
15.	Помічники по духовному та казенному відділу	2	Без чинів	8 руб. та 3 руб.
16.	Помічники по виконавчому відділу	2	Без чинів	5 руб. та 3 руб.
17.	Помічник по опікунському відділу	1	Без чинів	7 руб.
18.	Писарі кріпосних актів («крепостные писцы»)	4	Губернський секретар Три колезькі реєстратори	8 руб. 50 коп. 8 руб. 50 коп.; 4 та 5 руб.
19.	Писарі	43	Два титулярні радники	По 7 руб. 50 коп.
			Колезький секретар	7 руб. 50 коп.
			Губернський секретар	На власному утриманні
			Два колезьких реєстратори	5 руб. 35 коп. та на власному утриманні
			37 – без чину	Вісім осіб отримували щомісяця від 2 руб. 27 коп. до 9 руб. 7 коп.; з двох утримували 9 руб. 27 коп. та 9 руб. 49 коп.; решта – на власному утриманні

Джерело: сформовано на основі [28]

Штат Волинської палати цивільного суду за 1842 р. надає можливість реконструювати внутрішню організаційну структуру губернської судової установи, функціональний розподіл обов'язків, ієрархію посад та систему оплати праці 76 чиновників і канцеляристів. Цей документ дозволяє побачити не лише формальну бюрократичну вертикаль, але й реальні механізми функціонування дореформеного судочинства, де поряд із класними чиновниками працювала значна кількість службовців без чину або «на власному утриманні», що створювало складну систему матеріальної залежності та неформальних відносин усередині установи.

На вершині перебував секретар без чину з найвищим фіксованим річним жалуванням 224 руб. 10 коп., нижче – два перекладачі-титулярні радники з річним окладом 101 руб. 88 коп., які здійснювали переклад документів із польської мови на російську і навпаки в умовах, коли значна частина справ надходила від польськомовного населення, а судочинство провадилося вже російською мовою. Те, що на цій посаді перебували чиновники IX класу з відносно високим жалуванням, підкреслює важливість мовної компетенції для функціонування судової системи на Правобережжі. Середню ланку становили шість столоначальників різних рангів та чиновники на спеціалізованих посадах (наглядач кріпосних справ, протоколіст, контролер, архіваріус). До найнижчої ланки належали 15 помічників з різних відділів та найчисленніша й водночас найрізноманітніша група з 43 писарів, які становили понад половину (56,6 %) всього персоналу палати. Останні були найбільш соціально різноманітні з матеріальними проблемами. Те, що серед писарів були навіть титулярні радники і колезькі секретарі – чини IX і X класів, які формально могли претендувати на керівні посади, – вказує на відсутність вакансій для просування або на специфічні обставини цих чиновників (можливо, переведення з інших установ, дисциплінарні санкції або особисті обставини).

Функціональний розподіл включав позовний, міщанський, конкурсний, духовний, казенний, виконавчий та опікунський відділи, причому окремий апарат для кріпосних справ (наглядач і 4 писарі) підкреслював значення земельного документообігу в тогочасному суспільстві.

Система оплати праці в палаті була вражаюче нераціональною і несправедливою. Лише секретар і перекладачі отримували жалування на рік, всі решта – щомісячно «на розсуд палати». Це формулювання означало, що жалування не було фіксованим і могло змінюватися залежно від фінансового становища установи, що створювало невизначеність і залежність службовців від керівництва. Величезний розрив між окладами також вражає: секретар отримував 224 руб. 10 коп. річних (18,7 руб. щомісяця), тоді як найнижчі оклади становили 2 руб. 27 коп. щомісяця – різниця майже у 8 разів. Якщо врахувати, що понад 30 осіб працювали «на власному утриманні», то реальна різниця була нескінченною. Ця система не могла забезпечити ні гідного існування більшості службовців, ні їхньої лояльності та чесності. Мізерні та нерегулярні оклади при широких повноваженнях закладали системну корупційну вразливість: писарі контролювали темпи руху справ, столоначальники – розподіл документів, архіваріус – доступ до джерел, що перетворювало «подарунки» від клієнтів на необхідне джерело існування. Оскільки чиновниками могли бути лише дворяни або вихідці з чиновницьких родин, це вказує на стратегію молодих дворян набутти досвіду та зв'язків для майбутнього призначення на оплачувану посаду, адже формальний статус чиновника відкривав перспективи кар'єрного зростання навіть без жалування.

Загалом Волинська палата цивільного суду була недофінансованою установою з подвійною системою винагороди, в якій фіксовані річні оклади вищої ланки протиставлялися нестабільним щомісячним виплатам «на розсуд» для решти персоналу. Це поглиблювало патронажну залежність і корупційну вразливість судової системи на правобережних губерніях імперії.

Висновки. Дослідження кадрового забезпечення Волинських палат цивільного і кримінального суду у 1831–1864 рр. дозволяє реконструювати реальні механізми функціонування судової бюрократії у правобережних губерніях та виявити суперечності між формальними нормами і практиками комплектування персоналу. Після придушення Листопадового повстання верховна влада опинилася перед дилемою: продовжувати залучати місцеву еліту до судових інституцій, замінити її російськими чиновниками чи запровадити змішану модель. Як показує аналіз архівних матеріалів, склалася гібридна система, де формальна уніфікація судоустрою поєднувалася з практичною неможливістю відмовитися від місцевих кадрів через брак альтернативи.

Законодавча база, закріплена у *Зводі законів 1857 р.*, встановлювала жорсткі станові обмеження: чиновниками могли бути лише спадкові дворяни, діти особистих дворян, офіцерів, священників або канцеляристів. Жителі західних губерній, які ще не довели свої права на дворянство, обслуговувалися на правах канцеляристів другого або третього розряду, що створювало додатковий бар'єр для кар'єрного зростання.

Аналіз формулярних списків виявляє значну соціальну різноманітність: від утверджених герольдією дворян із маєтками до збіднілої шляхти без власності, оберофіцерських дітей і вихідців із духовного стану. Конфесійний склад відображав етнорелігійну строкатість регіону з домінуванням римо-католиків, хоча православні мали рівні можливості для просування і часто укладали міжконфесійні шлюби. Освітня підготовка коливалася від завершення престижних навчальних закладів до повної відсутності формальної освіти з іспитом лише перед секретарем палати. Кар'єрні траєкторії демонструють повільне просування (10–15 років до губернського або колезького секретаря), хоча з'являлася нова категорія університетських випускників, які швидше досягали посад.

Організаційна структура Волинської палати цивільного суду у 1842 р. (76 осіб на 19 категоріях посад) відображала складну ієрархічну систему з функціональною спеціалізацією за предметною юрисдикцією. Система оплати праці виявляє глибоку дисфункціональність імперії на периферії. Лише секретар і перекладачі отримували фіксовані річні оклади, решта персоналу – щомісячні виплати «на розсуд палати», що створювало патронажну залежність від керівництва. Величезний розрив між окладами (від 224 руб. річних до 2 руб. 27 коп. щомісяця) і масова практика безоплатної праці («на власному утриманні») вказують на структурну неспроможність системи. Мізерні оклади при широких повноваженнях перетворювали неформальні платежі від клієнтів на необхідне джерело існування, підриваючи незалежність судочинства. Численні відхилення від Табеля про ранги вказували на кадрову кризу після реорганізації 1831 р.

Таким чином, Волинські палати цивільного і кримінального суду являли собою недофінансовані установи з подвійною системою винагороди, що поглиблювало патронажну залежність і корупційну вразливість судової системи. Неможливість швидкої заміни місцевих кадрів російськими чиновниками змусила імперську владу толерувати збереження польської шляхти в канцеляріях під посиленням контролем, що суперечило декларованій уніфікаційній політиці. Реальне функціонування судової бюрократії на Правобережжі визначалося не формальними нормами, а неформальними практиками виживання чиновництва в умовах хронічного недофінансування та структурного браку кваліфікованих кадрів.

Список використаних джерел:

1. *Дубровіна А.Б.* Суспільний лад, механізм управління та право України в період розкладу феодально-кріпосницької системи і зростання капіталістичних відносин (перша половина XIX ст.) / *А.Б. Дубровіна.* – Київ, 1966. – 111 с.
2. *Коробович А.* Судова система на окупованих Росією східних землях Речі Посполитої (XVIII–XIX ст.) / *А.Коробович* // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – №49. – С. 104–110.
3. *Thaden E.C.* Eastern Belorussia, Lithuania, and the Right-Bank Ukraine / *E.C.Thaden, M.F. Thaden* // *Russia's Western Borderlands, 1710–1870.* – Princeton: Princeton University Press, 1984. – P. 32–56.
4. *Hillis F.* Children of Rus': Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation / *F.Hillis.* – Ithaca-London : Cornell University Press, 2013. – 329 p.
5. *Бармак М.* Російські судові установи в системі управління українських земель Правобережної України наприкінці XVIII – в першій половині XIX ст. / *М.Бармак* // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – 2010. – Вип. 2 (1). – С. 19–25.
6. *Бармак М.* Трансформації в системі судустрою на Правобережній Україні наприкінці XVIII ст. / *М.Бармак* // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія : Історія. – 2016. – Вип. 2. – С. 4–9.
7. *Шандра В.С.* Совісні суди в Україні (остання чверть XVIII–середина XIX ст.) / *В.С.Шандра.* – Київ : Інститут історії України, 2011. – 266 с.
8. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / *В.С. Бігун та ін.* – Київ : Наукова думка НАН України, 2014. – 503 с.
9. *Шевчук А.* Судова влада в житті суспільства Правобережної України (кінець XVIII – перша третина XIX ст.) : монографія / *А.Шевчук.* – Житомир : Євенок, 2022. – 580 с.
10. Статут про службу за урядовим призначенням. *Звід законів Російської імперії*, 1857. – Т. 3, – С. 3–752.
11. Про канцелярських служителів цивільного відомства. *Повне зібрання законів-2*, 1827. – Т. 2. – С. 895–897.
12. Формулярний список про службу писаря Волинської палати цивільного суду Антоневського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1845. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 1. – 2 арк.
13. Формулярний список про службу канцеляриста Волинської палати цивільного суду Валеріана Радомського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1838. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 75. – 2 арк.
14. Формулярний список про службу канцеляриста Волинської палати цивільного суду Каєтана Березовського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1837. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 18. – 2 арк.
15. Про призначення на службу в Волинську палату кримінального суду обер-офіцерського сина Недзельського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1855. – Ф. 18, Оп. 1, Спр. 52. – 24 арк.
16. Формулярний список про службу писаря Волинської палати цивільного суду Григорія Дубенецького / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1857. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 78. – 2 арк.
17. Про службу перебуваючого при справах Волинської палати цивільного суду титулярного радника Костянтина Гаврикова / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1839. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 76. – 4 арк.
18. Формулярний список про службу перекладача Волинської палати цивільного суду титулярного радника Бродовича / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1851. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 6. – 20 арк.
19. Формулярний список про службу помічника реєстратора Волинської палати цивільного суду, губернського секретаря Беневського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1858. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 20. – 8 арк.
20. Формулярний список про службу писаря Волинської палати цивільного суду Антона Андрійовича Даниловського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1853. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 95. – 6 арк.
21. За зверненням дворянина Якова Волкановського про призначення його на службу до Волинської палати кримінального суду / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1861. – Ф. 18, Оп. 1, Спр. 12. – 24 арк.
22. Формулярний список про службу старшого помічника столоначальника Волинської палати цивільного суду колезького реєстратора С. Бочковського / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1842. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 9. – 2 арк.
23. Справа про звільнення зі служби губернського секретаря Борткевича / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1864. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 11. – 14 арк.
24. Справа за зверненням чиновника Буди про переміщення його до Волинської палати цивільного суду / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1865. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 8. – 16 арк.
25. Про призначення до палати кандидата на судового слідчого дійсного студента Ромуальда Крижановського і про його службу / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1863–1865. – Ф. 18, Оп. 1, Спр. 44. – 31 арк.
26. Про службу кандидата на посаду судового слідчого Декапрелевича / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1872. – Ф. 18, Оп. 1, Спр. 23. – 36 арк.
27. Про призначення тимчасового судового слідчого барона Врангеля / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1866–1867. – Ф. 18, Оп. 1, Спр. 14. – 63 арк.
28. Проекти штатів службовців Волинського головного суду і Волинської палати цивільного суду / Державний архів Житомирської області (ДАЖО). – 1829–1842. – Ф. 17, Оп. 1, Спр. 282. – 186 арк.

References:

1. Dubrovina, A.B. (1966), *Suspilnyi lad, mekhanizm upravlinnia ta pravo Ukrainy v period rozkladu feodalno-kriposnytskoi systemy i zrostantia kapitalistychnykh vidnosyn (persha polovyna XIX st.)*, Kyiv, 111 p.
2. Korobovych, A. (2009), «Sudova systema na okupovanykh Rosiiu skhidnykh zemliakh Rechii Pospolytoi (XVIII–XIX st.)», *Aktualni problemy derzhavy i prava*, No. 49, pp. 104–110.
3. Thaden, E.C. and Thaden, M.F. (1984), «Eastern Belorussia, Lithuania, and the Right-Bank Ukraine», *Russia's Western Borderlands, 1710–1870*, Princeton University Press, Princeton, pp. 32–56.
4. Hillis, F. (2013), *Children of Rus': Right-Bank Ukraine and the Invention of a Russian Nation*, Cornell University Press, Ithaca–London, 329 p.
5. Barmak, M. (2010), «Rosiiski sudovi ustanovy v systemi upravlinnia ukrainskykh zemel Pravoberezhnoi Ukrainy naprykintsi XVIII – v pershii polovyni XIX st.», *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka*. Serii Istorii, Iss. 2 (1), pp. 19–25.
6. Barmak, M. (2016), «Transformatsii v systemi sudoustroiu na Pravoberezhnii Ukraini naprykintsi XVIII st.», *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. Volodymyra Hnatiuka*. Serii Istorii, Iss. 2, pp. 4–9.
7. Shandra, V.S. (2011), *Sovisni sudy v Ukraini (ostannia chvert XVIII – seredyna XIX st.)*, Instytut istorii Ukrainy, Kyiv, 266 p.
8. Bihun, V.S. et al. (2014), *Sudova vlada v Ukraini: istorychni vytoky, zakonimosti, osoblyvosti rozvytku*, Naukova dumka, Kyiv, 503 p.
9. Shevchuk, A. (2022), *Sudova vlada v zhytti suspilstva Pravoberezhnoi Ukrainy (kinets XVIII – persha tretyna XIX st.)*, monografiia, Yevenok, Zhytomyr, 580 p.
10. Statut pro sluzhbu za uriadovym pryznachenniam (1857), *Zvid zakoniv Rosiiskoi imperii*, Vol. 3, P. 3–752.
11. Pro kantseliarskykh sluzhyteliv tsyvilnoho vidomstva (1827), *Povne zibrannia zakoniv-2*, Vol. 2, P. 895–897.
12. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1845), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu pysaria Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu Antonevskoho*, F. 17, Op. 1, Spr. 1, 2 p.
13. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1838), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu kantseliarysta Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu Valeriana Radomskoho*, F. 17, Op. 1, Spr. 75, 2 p.
14. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1837), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu kantseliarysta Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu Kaetana Berezovskoho*, F. 17, Op. 1, Spr. 18, 2 p.
15. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1855), *Pro pryznachennia na sluzhbu v Volynsku palatu kryminalnoho sudu ober-ofiterskoho syna Nedzelskoho*, F. 18, Op. 1, Spr. 52, 24 p.
16. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1857), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu pysaria Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu Hryhoriia Dubenetskoho*, F. 17, Op. 1, Spr. 78, 2 p.
17. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1839), *Pro sluzhbu perebuvaichoho pry spravakh Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu tytuliarnoho radnyka Kostiantyna Havrykova*, F. 17, Op. 1, Spr. 76, 4 p.
18. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1851), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu perekladacha Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu tytuliarnoho radnyka Brodovycha*, F. 17, Op. 1, Spr. 6, 20 p.
19. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1858), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu pomichnyka reiestratora Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu, hubernskoho sekretaria Benevskoho*, F. 17, Op. 1, Spr. 20, 8 p.
20. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1853), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu pysaria Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu Antona Andriiovycha Danylovskoho*, F. 17, Op. 1, Spr. 95, 6 p.
21. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1861), *Za zvernennia dvorianyna Yakova Volkanovskoho pro pryznachennia yoho na sluzhbu do Volynskoi palaty kryminalnoho sudu*, F. 18, Op. 1, Spr. 12, 24 p.
22. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1842), *Formuliarnyi spysok pro sluzhbu starshoho pomichnyka stolonachalnyka Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu kolezkoho reiestratora S. Bochkovskoho*, F. 17, Op. 1, Spr. 9, 2 p.
23. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1864), *Sprava pro zvlennia zi sluzhby hubernskoho sekretaria Bortkevycha*, F. 17, Op. 1, Spr. 11, 14 p.
24. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1865), *Spava za zvernennia chynovnyka Budy pro peremishchennia yoho do Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu*, F. 17, Op. 1, Spr. 8, 16 p.
25. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1863–1865), *Pro pryznachennia do palaty kandydata na sudovoho slidchoho diisnoho studenta Romualda Kryzhanovskoho i pro yoho sluzhbu*, F. 18, Op. 1, Spr. 44, 31 p.
26. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1872), *Pro sluzhbu kandydata na posadu sudovoho slidchoho Dekaprelevycha*, F. 18, Op. 1, Spr. 23, 36 p.
27. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1866–1867), *Pro pryznachennia tymchasovoho sudovoho slidchoho barona Vranhelii*, F. 18, Op. 1, Spr. 14, 63 p.
28. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) (1829–1842), *Proekty shtativ sluzhbovtziv Volynskoho holovnoho sudu i Volynskoi palaty tsyvilnoho sudu*, F. 17, Op. 1, Spr. 282, 186 p.

Shevchuk A.

Officials and Clerks of the Civil and Criminal Court Chambers in Right-Bank Ukraine (1831–1864): An Institutional and Legal Perspective (The Case of Volyn Province)

Abstract. The article explores the institutional and legal aspects of the functioning of officials and clerks in the Civil and Criminal Court Chambers in Right-Bank Ukraine from 1831 to 1864, using Volyn province as a case study. It analyzes the transformation of the judicial system following the suppression of the Polish Uprising of 1830–1831, which led to the elimination of «controlled autonomy» and the introduction of the imperial judicial structure. The research findings indicate that after 1831, the clerical apparatus was largely preserved and staffed by local residents, primarily from the landless nobility. The staff schedule, official salaries, and educational and estate requirements for civil servants are identified. The legal status of different categories of judicial workers is established: officials who held class ranks according to the Table of Ranks, and clerks, who constituted the most numerous group but had an undefined legal status and limited career advancement opportunities, consistent with their meager or non-existent remuneration. The mechanisms of appointment, conditions of service, and the system of rewards are clarified. It is proven that personnel policy combined repressive measures against local elites associated with the uprising with the pragmatic need to engage individuals familiar with local law, the Polish language of record-keeping, and the specifics of the region. The conclusions testify to the complex nature of integrating Right-Bank Ukraine into the all-imperial judicial system, which required balancing the political goals of unification with the practical needs of ensuring the functioning of local judicial institutions. In practice, the judicial bureaucracy in Right-Bank Ukraine was guided not by formal legal norms, but by informal mechanisms of adaptation, which it developed in response to chronic underfunding and a shortage of qualified officials.

Keywords: Volyn province; Civil Court Chamber; Criminal Court Chamber; officials; clerks; Right-Bank Ukraine; judicial system; unification policy; Nicholas I; Polish Uprising of 1830–1831.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2025.